

УДК 821.161.2-9.09 Прокопович Т
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.26>

Меймей Хуан, асп.
ORCID: 0000-0002-9526-0934
e-mail: 1872596662@qq.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПОЕЗІЯ КИЇВСЬКОГО ПЕРІОДУ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА: ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНІ ТА ЖАНРОВІ ЗАСАДИ

Досліджуються особливості поетичної спадщини Феофана Прокоповича в київський період його життя, зокрема її ідейно-тематичні та жанрові засади. Окреслено хронологічні межі київського періоду життя автора, проаналізовано їхній зв'язок із біографією письменника, уперше виокремлено два етапи в київському періоді. Перший етап схарактеризовано як такий, що позначений обстоюванням автором суто українських цінностей та інтересів. Другий етап характеризується еволюцією поезиї Прокоповича в напрямі наближення до імперських позицій Петра I. Проаналізовано різноманітність поетичних жанрів, які використовує автор. Аргументується теза про те, що в розвитку поезії Ф. Прокопович представив новаторський напрям, для якого характерними є проста віршована форма, чіткий і зрозумілий художній стиль без суперечностей. Головними рисами поетичної спадщини київського періоду є звернення до різних жанрів і змінність суспільних поглядів автора, що вплинуло на його поезію. До першого етапу належать найраніші твори на українську тематику й ті, які присвячувалися художньо-історичним описам Русь-України як Вітчизни, авторським тлумаченням морально-етичних питань, описам внутрішніх емоцій і переживань ліричного героя. Поезія другого етапу позначена змінністю політичних поглядів Ф. Прокоповича після поразки гетьмана Івана Мазепи в Полтавській битві 1709 р. У поетичній творчості з'являються ідеї, які свідчать про зраду письменником українських інтересів і перехід на проросійські позиції. Акцентовано увагу на цих мистецьки довершених, але політично зрадливих творах. Новаторський та об'єктивний аналіз текстів, їхньої художньої вартості, ідейних позицій репрезентує феномен поетичної спадщини Прокоповича в київський період його життя. Київські тексти позначені художньою досконалістю, поєднанням класицистичного і барокового стилів, досконалістю і чіткістю, простотою й довершеністю форми, зверненням до різних жанрових різновидів. Схарактеризовано авторський експеримент із традиційними жанрами, їхня модернізація згідно з викликами Бароко.

Ключові слова: поезія, жанр, класицизм, віршована форма, поезика, стиль, строфа, тема, ідея.

Вступ. Творча спадщина Феофана Прокоповича за своїм характером є бароково різноманітною за поглядом ідейно-тематичного спектру та багатожанровою. Зокрема, автор звертався до таких жанрів: вірш, драма, проповідь, епістолярій, філософський трактат, переклад. Важливий етап у розвитку поетичного доробку письменника припадає саме на київський період його життя, зокрема часи викладання в Києво-Могилянській академії. Аналіз системи жанрів та ідейно-тематичного спектру поезії Ф. Прокоповича дає можливість доповнити його творчий образ новими штрихами й деталями, визначити головні риси поетичного стилю автора та схарактеризувати класицистичні елементи в ньому.

Методологія дослідження. На сучасному етапі розвитку української медієвістики зростає інтерес до творчої спадщини Т. Прокоповича, що зумовлено неоднозначністю його постаті та поступовим переходом письменника з київських (русько-українських) на московські позиції. Крім того, науковий інтерес до спадщини автора визначається необхідністю по-новому прокоментувати художній світогляд Феофана, його мистецькі засади. Сучасна дослідниця Н. Левченко вивчає специфіку художнього сприйняття Святого Письма автором, що базувалося на його буквальному тлумаченні та наукових підходах: "Науковий підхід до питання тлумачення біблійних текстів він уважав основним критерієм осягнення істини, а риторику її основним засобом, у якому мета збігалася з об'єктом дослідження" [5, с. 291]. Також цей точний і буквальный підхід поєднувався з алегоричним методом, основою якого є символічне розуміння й інтерпретація Біблії. Це пояснюється бароковим світоглядом епохи, його домінуванням в усіх сферах життя, що, так само формувало увагу до символізму, метафоричності, алегоризму, підтексту. Водночас "Прокопович не виключає повністю алегоричного прочитання Святого Письма, але його історичний зміст залишається для нього первинним" [5, с. 295]. Н. Левченко маю рацію, наголошуючи, що письменник орієнтувався в першу чергу на розум, інтелектуальне й раціональне осягнення визначальних тез Біблії. Важливу роль у науковій тезі Д. Кирика, В. Нічик

про те, що вплив на світогляд художньої творчості Т. Прокоповича мало його розуміння віри й науки, роздуми про зв'язок теології та філософії: "Йому потрібна була така теологічна інтерпретація православ'я, яка б не лише допускала певну можливість розвитку науки, а й обґрунтовувала б пріоритет світського начала над церковним у суспільному і передусім державному житті" [4, с. 37]. Загалом більшість учених обстоює думку про те, що Ф. Прокопович утверджував ускладненість барокової поезиї з її глибоким символізмом і алегоризмом. Він був прихильником стилю простого й чіткого представлення думок, що є характерним для світогляду Просвітництва:

Виступаючи за простоту, стислість, чіткість і ясність мови, Прокопович, перебуваючи на межі двох стилістичних епох, Бароко і Класицизму, своєю критикою першої з них дуже сприяв утвердженню другої. Він виступав проти надмірного захоплення алегоріями, символами та іншими інакомовленнями, проти нагромадження деталей, тонкощів, суперечностей, проти 'пихатого патетичності', 'трагічних тем, наповнених страхом і жахами' [4, с. 109].

Також погоджуємося з тезою В. Шевчука про Ф. Прокоповича як розробника засад і принципів індивідуальної поезиї. Він представляв ідеї, споріднені із Класицизмом, певною мірою заперечуючи барокову художню концепцію: "Особливістю творчості Ф. Прокоповича було, зокрема, те, що він намагався очистити теорію поезії від надмірної барокової формалістики, доведеної в кінці XVII ст. до крайності, тобто Ф. Прокопович хотів повернути українську літературу до Класицизму" [8, с. 307]. Загалом у художньому світогляді Феофана Прокоповича відсутні барокові суперечності й ускладненість, натомість бачимо орієнтацію на класичні зразки:

Звернення Феофана до класичних зразків є для нього засобом критики сучасності, в якому найважливішим є саме момент критики: якщо Бароко було спробою поєднати й узгодити різноманітні елементи минулого, то позиція Прокоповича передбачає вибіркове ставлення до минулого, де він надає переваги класичним зразкам перед пізнішими надбаннями [3, с. 341].

Актуальність дослідження полягає в тому, що вперше системно проаналізовано київський період у творчості Ф. Прокоповича, акцентовано увагу на його реформаторських світоглядних і художніх засадах. На нашу думку, у розвитку поезії Ф. Прокопович представив новий напрям, обстоюючи відхід від традицій курйозного віршування, орієнтуючись на просту віршовану форму, простий, чіткий, зрозумілий стиль без суперечностей. Він представляв досконалий і навіть ідеальний стиль, характерний для поезики Класицизму. Ф. Прокопович утверджував значущість людського розуму в художньому осмисленні світу. Водночас його художній світогляд не є суто класицистичним, а закономірно позначений впливами епохи Бароко. Не особливо толеруючи барокову алегоріку й емблематику в поезії, Прокопович усе ж послуговувався рисами цього визначального стилю доби. До того ж, багато цих рис знайшли теоретичне обґрунтування у його працях і були реалізовані на практиці. Загалом протилежні концепції у Ф. Прокоповича репрезентують неоднозначність його творчості, синтез барокових елементів із раціоналістичним стилем. По суті Прокопович дискутує зі стилем Бароко, наголошуючи на його певних невідповідностях запитам і вимогам мистецтва, апелюючи до того, що стиль Бароко розвивається і змінюється, еволюціонує у стиль Класицизму. Його художній стиль тяжіє до ідей просвітницьких. Отже, у художньому світогляді письменника синтезувалися античні, барокові, класицистичні та просвітницькі елементи.

Метою дослідження є системний аналіз поетичної спадщини автора київського періоду його життя, зокрема, вивчення особливостей її жанрової системи та ідейно-тематичного спектру. Матеріалом для аналізу є поетичні твори Ф. Прокоповича, які були написані в часи його проживання в Києві.

Результати дослідження. Перший період творчості Феофана Прокоповича окреслюємо київським періодом його життя. Він тривав від початку творчої біографії письменника до 1715 р. А 1716 р. після переїзду автора до Петербурга розпочинається новий, світоглядно відмінний етап. У київському періоді виокремлюємо два етапи. Перший характеризується обстоюванням автором українських ідей і позицій. На другому етапі бачимо еволюцію поезики, що визначається насамперед зміною політичних уподобань автора, його переходом на проросійські позиції та відповідно творчість представляє художні тлумачення тогочасних суспільно-політичних подій. Традиційно саме ці тексти викликають особливий інтерес учених, оскільки потребують додаткових тлумачень.

Найбільш раннім поетичним твором письменника вважаємо вірш "Елегія, у якій блаженний Олексій розповідає історію свого добровільного вигнання". Дату його написання встановлюємо за часом навчання Ф. Прокоповича в Римській колегії Святого Атанасія. Цей вірш написаний латинською мовою і вперше був надрукований у виданні "Lucubrationes illustrissimi ac reverendissimi Theophanis Prokopowicz" 1733 р. Текст включено до складу поезики Ф. Прокоповича, підготовлений Г. Кониським "De arte poetica" (Могильов, 1786) і подано як зразок жанру пародії. Латинською мовою було опубліковано у виданні творів автора 1961 р. Українською мовою вірш переклав Ю. Мушак. Дослідник О. Грузинський у статті "Elegiae Alexii' Теофана Прокоповича" вважає вірш наслідуванням 3 і 4 елегій римського поета Овідія з книги 1 "Скорбні елегії" [1, с. 20-40]. Основою сюжету є середньовічний текст "Життя Олексія, чоловіка Божого" в латинській, так званій мюнхенській редакції. Вірш написаний від імені Олексія, який найщасливішою нічю у своєму житті вважає ту, коли

*Саме був час залишити батьківську хату навіки,
Христе, до тебе любов це наказала мені* [7, с. 40].

Він апелює до своїх почуттів і пояснює власні дії: "Серед тривожних надій я на вигнання рішавсь" [7, с. 40].

Наголошує на тому, що "Пішов сам, без речей". Цей шлях він порівнює з виходом із в'язниці. Герой акцентує увагу на цінностях духовних, а не матеріальних. Він згадує про весілля, котре не відбулося та просить, аби ніхто не плакав

... над вигнанням моїм [7, с. 41].

Його довго не пускала в дорогу любов батька, але врешті знайшов ніч для втечі, довго міркуючи над цим:

*Тричі діткнувся я порога, і тричі тягар мого тіла
Ноги затримає мої, взуті належно у путь* [7, с. 42].

Після Риму герой тікає до Сирії. Він прагне волі, свободи, що відповідає ідеалу людини доби Бароко: "Вільний сам буду себе захищати" [7, с. 42].

Олексій без жодного жалю залишає береги Італії, мріючи про Сирію. Його звернення до сил природи має навіть характер ренесансний:

*Синього моря вітрове! Женить ви мене, поганяйте,
Бога прихильного це знаком хай буде мені.*

*Лиште мене, ви, вигнання на березі моря чужого,
Як лиш ця Божа земля зватися може чужа* [7, с. 43].

По суті цей твір представляє художнє, виражене в етичній формі, тлумачення духовного подвигу святого Олексія. Автор акцентує увагу на внутрішніх причинах, які спонукали героя піти цим шляхом. На нашу думку, цей твір не можна назвати цілком наслідувальним. Адже він репрезентує суто авторське бачення і тлумачення життя й духовного подвигу святого Олексія.

До ранніх творів Феофана Прокоповича належить також "Опис Києва", який уперше надруковано латинською мовою у виданні "De arte poetica" 1786 р., підготовленому Г. Кониським. Переклад українською мовою зробив В. Маслюк і вперше надрукував у виданні "Аполлонова лютина. Київські поети XVII–XVIII ст." 1982 р. Сам текст не датований, але відштовхуємося від того, що курс поезики в Києво-Могилянській академії Прокопович читав 1705 р. Тому вважаємо, що цього ж року було написано і сам твір. Це похвала й панегірик рідному місту. Насамперед автор описує красу Києва:

*В місті шумить плескіт вод Борисфена, де сходять
Люцифер,*

*Тягнеться місто до гір там, де волочить ніч день.
Гострі вершини оточують західні міста квартали,
Хвиля об берег б'є той, що до Аврори лежить* [7, с. 43].

Особливу увагу звертає Прокопович на Дніпро, називаючи його давньою назвою Босфор, що незмінно жене хвилі. Твір перейнятий пієтетом до річки, яку автор вважає своєрідним символом міста. Наголошує на його силі, могутності, неприступності для ворогів:

*Хвилі ріки Борисфена зі сходу сягають до міста,
З заходу мури міські, там захищає гора* [7, с. 44].

Описуючи місто, Теофан наголошує на його історичній місії, на вдалому географічному розташуванні:

*Місто звертає чоло на схід, спиною стає на захід,
Тут огорожа – ріка, там же – багато вершин* [7, с. 44].

Також до складу згаданої "Поетики" було включено інші вірші, зокрема, "До вчителів Луки Коначевича та Варлаама Скамницького". У творі критикується поведінка вчителів, які самі живуть у злиднях, але учням дарують гроші. Письменник вважає, що святий закон не дозволяє учням брати золото. І так

*Діється шкода при цьому подвійна, збиток стається
Вам при відході грошей, учням – коли їх беруть* [6, с. 30].

Автор обстоює чесні та відкриті стосунки між учителем і учнем, що було основою в Києво-Могилянській академії.

Також у "Поетиці" вміщено вірш Прокоповича "До читача, прихильного до книжки Квяткевича". Текст присвячений звеличенню книги та її користі для читача:

*Книжку проглянувши цю, не змарнуєш дозвілля, читачу, –
Схожа на квітку вона з плодом, захованим в ній* [6, с. 30].

Загалом про роль книги в житті особистості письменник згадує досить часто. Він утверджує значущість часу в людському бутті. Саме час здатний допомогти здолати довгу дорогу й розважити гостей. А книга в бутті, тобто в щоденному житті людини, зробить його світлим і радісним. Також письменник дає поради щодо того, як читати книги самостійно. Він радить читати всім, зокрема, цікаво про вагомість читання книг є його порада Папі Римському.

Поетичний твір "Епінікіон, сієсть пісьм побідная о тоєйжде преславной побіді" був написаний влітку 1709 р. уже після Полтавської битви. Вірш побачив світ у брошурі "Панегірикос, іли Слово похвальное о преславной над войсками свейскими побіді...", надрукованій у друкарні Києво-Печерської лаври латинською мовою. До складу брошури увійшло також "Слово похвальное", виголошене Феофаном Прокоповичем у присутності Петра I у Софійському соборі 24 липня 1709 р. латинською мовою. Твір Прокоповича "Епінікіон" був надрукований польською й латинською мовами. Фактично, із цього твору та виступу починається творчий злам автора, який завершився його переходом на бік російського самодержця Петра I і зміною політичних позицій. А згодом і переїздом Прокоповича до Росії. Жанр "Епінікіону" досить специфічний: він містить елементи класичної оди, бачимо прагнення автора використати її теоретичні засади для звеличення свого героя. Насамперед тут підноситься перемога російського війська під Полтавою, що відбулася 27 червня 1709 р. Фактичні деталі у творі майже відсутні. Текст більш загальний і має характер утвердження конкретних ідей, які обстоює письменник. Поетичний твір починається традиційним урочистим заспівом:

*Орган рифмотворческій воспіти довлієт
Нашей нині радості, ниже что успієт
Вітійських устанет слово* [7, с. 30].

Автор наголошує на силі православної віри, яка тримає тих, хто її сповідує: "В полках же православних Бог непостижимий" [7, с. 31].

Виступає ортодоксальним прихильником саме православної традиції. Загалом бачимо тут тенденційне використання із суто політичною метою ідей релігійних і духовних. Твір засвідчує інтеграцію позицій Прокоповича в контекст інтересів саме російського православ'я та його зраду української національної церкви. Він славить Петра I як монарха державного, якому Росія повинна бути вдячна за служіння. Водночас автор забуває про гострі конфлікти українських гетьманів із ними, викликані прагненнями Московщини знищити Гетьманщину. Також спостерігаємо у творі монументальну й масштабну картину зіткнення сил ворожих. Це протистояння таке велике, як і Троянська війна. Опис битви нагадує античні описи битв, троянські батальні сцени й автор тут широко виявляє свій художній талант:

*Блисну огнем все поле; многія вскорі
Ізлетіша молнія; не таков во морі
Шум слишиться, егда вітр на вітр ударяєт,
Ниже тако гром з темних облаков рикаєт,
Яко гримят армати, і гласом і страхом,
І уже день помрачи дим, змішен зо прахом* [7, с. 33].

Як наголошує І. Ісіченко,

протистояння російського війська та шведів з українськими союзниками вводиться автором у контекст священної війни, у якій московський цар має перемоги латинський Захід, викоринити унію ("лютую ехидну, піющую кров святих") і визволити православні народи Сходу. Згадки про фараона мають уподібнити перемогу росіян під Полтавою до визволення Мойсеевого народу з єгипетського рабства. Так Полтавська битва постає епізодом у хрестовому поході [2, с. 402].

На думку Теофана Прокоповича, метою цього походу є *...все сокрушити*

*Темниці варварськія і ярем безмірній,
І от долгих узлищ ізвести род вірній,
Да же, вся побідняя совершивше рати,*

Крест на стінах сіонських водрузиши златий [7, с. 33–34].

У трактуванні постаті гетьмана Івана Мазепи бачимо повний відступ письменника від національних українських інтересів. Його автор подає згідно з російською імперською доктриною, називаючи "отступник", "отечества враг велій", "змінник неістовий", "ізверг мерзкій", "плем'я ехиднино". Цілком протилежним у творі постає образ Петра I. Його Прокопович ідеалізує та гіперболізує, наділяючи всіма можливими позитивними рисами. Очевидно, текст твору писався з метою автора стати близьким соратником російського самодержця, заради чого він тлумачить історію неправдиво, перекичує факти для створення позитивного для Руси-України образу Петра I.

"Епінікіон" Ф. Прокоповича було написано церковнослов'янською мовою. Автор стилізував текст під форму давніх епічних поем. Він використав образ римського бога війни Марса, а також образ лева, що був дуже популярним у бароковій геральдиці. Останній у творі символізує та втілює Швецію. Твір написаний 13-складовим силабічним віршем.

Далі бачимо поступовий відхід автора від українських інтересів. Відкрито вперше зміна позиції прозвучала у вірші "Запорожець кающійся". Так почався другий етап ківського періоду творчості Прокоповича. Твір вперше був надрукований у виданні І. Чистовича "Феофан Прокопович і його час" 1868 р. Очевидно, датується тим самим роком, як і "Епінікіон". На цей час автор уже остаточно перейшов на політичні позиції Петра I. У творі йдеться про ту частину козацтва, яка підтримала Івана Мазепу. Письменник наголошує, що з часом ці люди усвідомили свою помилку, тому розкаялися і знову повернулися на Січ. Вірш написаний від імені козаків, які тепер звинувачують гетьманів і отаманів, по суті – Мазепу, е тому, що збили їх на неправильний шлях:

*Что мні ділать, я не знаю,
А безвістно погибаю:
Забрію в ліси непроходні,
В страни гладні і безводні;
Атамани і гетьмани,
Попал я в ваші обмани* [7, с. 34].

Ці ніби їхній плач і страждання, адже вони прагнуть не збитися з дороги далі та не гнівити самодержця. Мовляв, зробили так з "малорозсудного серця" [7, с. 34], а тепер просять для себе розуму твердого, сподіваються, що Бог і цар милосердний не будуть на них гніватися. Прокопович був цілком свідомий таких своїх позицій, адже по суті вустами козаків викладено його політичні переконання. Фактично таку позицію письменника можна характеризувати як зрадливу відносно до українських інтересів. Водночас заслуговує на увагу мистецька досконалість тексту. Твір написано у формі розгорнутого ліричного монологу. Вірш містить три шестирядкові строфи, поєднані суміжною жіночою римою. Він написаний

силабічним розміром, восьмикладовий і містить цезуру після четвертого складу. Письменник традиційно виявляє блискучі знання з теорії літератури, які репрезентує на практиці.

Вірш "За Могилою Рябою" датується 1711 р. Протягом XVIII ст. текст поширювався у списках. Уперше був надрукований у виданні І. Чистовича. Твір присвячений одному з епізодів російсько-турецької війни 1710–1711 р., зокрема битві біля містечка Ряба Могила, що відбулася 9–10 липня 1711 р. Тоді на особисте запрошення Петра I Феофан Прокопович узяв участь у Прутському поході. Цей спільний похід із російським самодержцем остаточно й безповоротно визначив переорієнтацію українського письменника на інтереси російської держави та її самодержавства. Загалом текст повністю представляє інтереси і позиції російського царя та репрезентує зраду Руси-України.

В основу тексту покладено художній опис поразки російського війська в битві з турками, що відбулася 9–10 липня 1711 р. біля Рябої Могили в Молдові. Результатом цієї поразки стало підписання Прутського миру, відповідно до якого Московське царство зобов'язувалося повернути Туреччині Азов, ліквідувати свої фортеці біля берегів Дніпра й Азовського моря. Із погляду художньої довершеності твір цікавий, сповнений епічних картин, присвячених описам битв. Важливу роль відіграє міфологічний образ античного бога Марса. Спостерігається вплив поезики українських народних дум, відчутні ремінісценції з них:

*В день недільний ополудні
стался нам час вельми трудний,
Пришол турчин многолюдний.
Пошли назустріч козацькія,
пошли полки волоскія,
пошли загони донськія [7, с. 34].*

Ведучи мову про російсько-турецьку війну, автор характеризує її як війну цивілізацій, протистояння християнського та мусульманського світів. Він втілює їх у глибоко символічних образах Ісуса Христа й Магомета. Текст твору написано наближеною до живої української мови. Завдяки динамічному характеру вірш легко читається. Велике значення надає письменник опису битви:

*Зоря з моря виходила,
ажно поганська сила
в тил обозу зашуміла.
Всю ноч стуки, всю ноч крики,
всю ноч огонь превеликий:
всю ноч там Марс шел дикий [7, с. 35].*

Традиційні батальні сцени свідчать про талант автора представляти історичні факти в художньому світлі.

Вірш "Похвала Дніпрові" був написаний латинською мовою і надрукований мовою оригіналу 1733 р. у виданні "Lucubrationes illustrissimae ac reverendissimae Theophanis Prokorowicz. Vratislaviae". Також твір увійшов до складу поезики Феофана Прокоповича, виданої Георгієм Кониським "De arte poetica". Українською мовою переклав В. Литвинов і надрукував у третьому томі "Філософських творів" Ф. Прокоповича. На нашу думку, твір був написаний ще до переїзду письменника до Петербурга, тому відносимо його до першого періоду творчості. Автор зосереджує увагу на описі головної річки Руси-України та прославляє її у віках:

Славен будь, отче великий, завжди повноводий, глибокий!

*Ти багатіший за інші річки усі разом, а може,
І найславніший [7, с. 36].*

Акцентується увага на природних властивостях річки, зокрема силі її течії, багатстві на рибу:

Сила Дніпра:

*Часто лютує швидка течія, і тоді у нестямі
Навіть столітні дуби вириває укупі з корінням;
З шалом круті береги підриває і валить у воду;
Грізно шумить, як зустрине якусь на шляху перепону [7, с. 37].*

Автор апелює до того, що Київ виник саме біля річки Дніпро, яка дала можливість розвинутися і стати центром держави:

*Добре про річку Дніпро-Борисфен наші предки сказали,
Що молоком він і медом наповнений, а не водою.
Годі й казати про те, скільки сіл, скільки міст і містечок*

По берегах мальовничих твоїх розрослося усюди! [7, с. 37].

Прокопович описує річку Дніпро як своєрідний символ Києва і Руси-України:

О славо і гордосте наша одвіку!

Місто – держави могутньої мати й окраса вітчизни [7, с. 37].

Говорить і про військово значення річки Дніпро, згадуючи про історичну роль у військових походах. Визначається та велика роль, яку річка відіграє в укріпленні й обороні Руси-України:

*Слід пригадати також, що в човни вояків посадивши,
Понтові, Чорному морю, погрози ти кидав, бувало,
Й страх наганяв там. Але Батьківщину свою
найчастіше*

*Краще за мури усякі борониш, і ворога злого,
Шлях заступивши, примушуєш геть відійти до кордонів [7, с. 37].*

Загалом, вірш цілком нейтральний із позицій суспільно-політичних. Для автора головним є утвердити високу історичну роль річки Дніпро в бутті Руси-України. Тут автор постає щирим патріотом своєї Вітчизни і Дніпра як її символу.

Також не датований, але, очевидно, створений у часи проживання Прокоповича в Києві, вірш "Польський кант". Українською мовою текст переклав М. Рогович за рукописним списком, який нині зберігається у фондах Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського. Уперше твір побачив світ на сторінках журналу "Вітчизна" 1969 р. Подібно до попереднього, вірш нейтральний із позицій суспільно-політичних. Це текст ліричний, спрямований на задоволення естетичних почуттів особистості. Автор репрезентує притаманні його художньому світогляду міркування щодо почуттів та емоцій, які переживає людська душа:

*– Чом, душе моя, сумує думка твоя,
Часто їх ще зітхає? Що смутить, не знаю.
– Чом мені радіти? Не можу зустріти,
Що би веселило. Мені все те мило.*

– Що ж так сильно гнітить? Нам сонечко світить [7, с. 38].

Спостерігаємо певні пошуки призначення людського життя й осмислення його сутності. У тих пошуках автор приділяє увагу мові серця, тому, чим воно живе і чим стурбоване: "– Серце чом палає? Що так допікає?" [7, с. 38].

Його душа стурбована через те, що відбувається в навколишньому світі:

*– Бачиш, мій коханий, як світ наш змішали
Долів головами, до неба ногами?*

Зло неправда скаче, а правдонька плаче [7, с. 38].

Особливо серце переживає за те, що в цьому світі "правди немає", адже "Правда тільки в слові безмежного Бога" [7, с. 38]. Тому фактично порятунком і виходом для

збентеженого серця, тобто особистості, Феофан Прокопович вважає звернення до Бога, читання Святого Письма.

Невідомою є дата написання поетичних творів "Жарт про Венеру, яка шукає свого Купідона" і "Також двовірші – поради-перестороги тому, хто згубне кохання собі запрошує". Вперше обидва твори були опубліковані з подачі В. Нічик і М. Рогович латинською мовою. Українською мовою їх переклав М. Рогович. На нашу думку, вірші були написані в Києві. Адже вони своїми нейтральними суспільно-політичними позиціями, міркуваннями про людські почуття й емоції перегукуються з попередніми аналізованими текстами. Тому є підстави припускати, що були створені приблизно в той же самий час. Це міг бути період пошуку автором сенсу людського життя і звертанням до естетичних функцій літератури як мистецтва слова.

Вірш "Жарт про Венеру, яка шукає свого Купідона" присвячений авторській інтерпретації античних образів богів Венери й Купідона. Перша всюди шукає свого сина Кіпріда, який ніби-то десь загубився. Вона зізнається, що, "юнак в серці моїм заховавсь" [7, с. 38]. Усвідомлює, що якщо зрадить його, то,

він ворог ще більший буде.

*Отже, мовчи краще, врізний втікачу, й пали мене легше!
Кращу криївку, ніж тут, мати не будеш ніде* [7, с. 38].

А "Також двовірші поради-перестороги тому, хто згубне кохання собі запрошує" присвячені застереженням автора тим, хто закохується. Письменник міркує над значенням слів "кохаю", "кохання", "коханий" і каже, що він цього не знає. Проте усвідомлює, що "хто закохавсь, полум'ям хутко згорить" [7, с. 39]. По суті це інтимна лірика, якої надзвичайно мало у творчості Прокоповича та до якої він звертався дуже рідко.

Також до переїзду Ф. Прокоповича у Петербург було написано вірш "Пісня світська". Він вийшов друком у третьому томі філософських творів автора 1981 р. Тут автор міркує про те, яким є щастя у світському житті. На думку автора, щаслива та людина, яка нікого не кохає. Адже, як він вважає, кохання завдає лише переживань, "воздыхань". Складається враження, що Ф. Прокопович пережив нещасливе чи не взаємне кохання, тому він закликає втікати від спокус любові та "кріпись, покамест от ней не скусился" [7, с. 39]. Він описує прикмети ран "безкровних", яких завдає кохання. Серед них називає постійний погляд на того, кого любиш, застерігає:

*Ах, отирайся страсті сей виновной,
В сладості котторой будет яд!* [7, с. 39].

Проте, якщо вже спокусився цим спогляданням, то "свою вольность потерял" [7, с. 39]. Почуття кохання письменник вважає таким, яке позбавляє особистість індивідуальної свободи. Для самого автора воля набагато цінніша за кохання:

*Будь бережлив ти: над свою свободу
Волі дряжайшой лучше ніт* [7, с. 40].

Вважаємо, що в Києві було написано і вірш "Про папський вирок Галілеєві". Українською мовою його переклав В. Литвинов та опублікував у журналі "Вітчизна" 1969 р. Переклад було здійснено за рукописним списком твору, який зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Твір присвячено критиці папського престолу за невизнання наукових відкриттів. Прокопович, як апологет православного християнства, критикує Папу Римського за те, що він ганьбить безсоромно ім'я Галілея. Адже

*Справжня у нього земля, а твоя від початку фальшива.
Бог його зорі створив, ваші ж – лукавого плід* [7, с. 40].

Прокопович виступає прихильником вчення Галілея, яке не визнає Папа. Для нього Галілей є особистістю

сучасною й реформатором, натомість Папа постає як антиреформатор, той, хто гальмує розвиток науки:

*Варвара гідний закон твій про світобудову, гаркавцю,
А Галілеїв вогонь – нищить безжального його* [7, с. 40].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, поетична спадщина Феофана Прокоповича часів його проживання в Києві репрезентує оригінальну сторінку його творчого портрету. Своєрідність спадщини визначається широкою системою жанрів і змінністю суспільно-політичних поглядів автора. На основі аналізу текстів творів обґрунтовано авторську тезу про те, що поезія київського періоду життя письменника поділяється на два періоди. Перший починається найранішими творами і позначений суто українською тематикою, освітуванням Руси-України як Вітчизни. Другий період починається від 1709 р., після поразки гетьмана Івана Мазепи в Полтавській битві. Цей період у київському часі автора позначений кардинальною зміною суспільно-політичних позицій, поступовим і невідворотним переходом Прокоповича на проросійські позиції. Системне вивчення цих творів, їхньої художньої вартості і суспільних орієнтирів дає можливість повно представити та проаналізувати поетичну спадщину письменника. Поетичні тексти київського періоду позначені художньою досконалістю й розмаїттям жанрів. Автор експериментує із традиційними жанрами і надає їм нового звучання шляхом інтеграції в текст актуальної та сучасної тематики. Стиль Теофана прагне до класицистичної досконалості та чіткості. Він прагне простоти і водночас довершеності форми, розширяє жанрові межі та синтезує в одному творі різні стильові риси.

Список використаних джерел

1. Грузинський О. "Elegiae Alexii" Теофана Прокоповича / О. Грузинський // Записки Українського Наукового товариства в Києві. – 1909. – Кн. IV. – С. 20–40.
2. Ісиченко І., Архиепископ. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.) : навч. посіб. / І. Ісиченко, Архиепископ. – Львів: Святогорець, 2011. – 568.
3. Йосипенко С. Л. До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті / С. Л. Йосипенко. – Київ: Український Центр духовної культури, 2008. – 392 с.
4. Кирик Д. П. Проблеми пізнання в творах Ф. Прокоповича / Д. П. Кирик, В. М. Нічик // Прокопович Ф. Філософські твори в трьох томах. – Київ: Наук. думка, 1979. – Т. 1. – С. 35–61.
5. Левченко Н. Біблійна герменевтика в давній українській літературі : монографія / Н. Левченко. – Харків: Майдан, 2018. – 392 с.
6. Слово многоцінне : у 4 кн. : хрестоматія укр. літ., створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI ст.) та в епоху Бароко (кінцеві XVI–XVIII ст.). / упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко. – Київ: Аконіт, 2006. – Кн. 4. – 798 с.
7. Українська література XVIII ст. – Київ: Наук. думка, 1983. – 693 с.
8. Шевчук В. Теофан Прокопович. Життя і творчість / В. Шевчук // Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст. : у 2 кн. – Київ: Либідь, 2005. – Кн. 2. – С. 306–318.

References

1. Hruzynskiy, O. (1909). "Elegiae Alexii" Teofana Prokopovicha ["Elegiae Alexii" by Teofan Prokopovich]. *Zapysky Ukrainkoho Naukovoho tovarystva v Kyievi, Kn. IV*, p. 20–40. (In Ukr.)
2. Isichenko, I. (2011). *Istoriia ukrainkoi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.)* [History of Ukrainian literature: the Baroque era (17th–18th centuries)]. Lviv: Sviatohorets. (In Ukr.)
3. Iosypenko, S. L. (2008). *Do vytokiv ukrainkoi modernosti: ukrainska rannomoderna dukhovna kultura v yevropeiskomu konteksti* [To the origins of Ukrainian modernity: Ukrainian early modern spiritual culture in the European context]. Kyiv: Ukrainkyi Tsentr dukhovnoi kultury. (In Ukr.)
4. Kyryk, D. P., & Nychyk, V. M. (1979). *Problemy piznannia v tvorakh F. Prokopovicha* [Problems of cognition in the works of F. Prokopovich]. *Prokopovich F. Filozofski tvory v trokh tomakh*, 3, p. 35–61. (In Ukr.)
5. Levchenko, N. M. (2018). *Bibliina hermenevtyka v davniy ukrainskii literatury* [Biblical hermeneutics in Old Ukrainian literature]. Kharkiv: Mайдan. (In Ukr.)
6. Shevchuk, V., & Yaremenko, V. (2006). *Slovo mnohotsinne: V 4 kn.: khrestomatia ukr. lit., stvorenoi riznymi movamy v epokhu Renesansu (druga polovyna XV–XVI st.) ta v epokhu Baroko (kinets XVI–XVIII st.)*. Kn. 4. *Literatura vysokoho Baroko (1632–1709)* [A valuable word: In 4 books: an

anthology of Ukrainian literature created in various languages during the Renaissance (second half of the 15th–16th centuries) and the Baroque era (end of the 16th–18th centuries). Book 4. High Baroque literature (1632–1709)]. Kyiv: Akonit. (In Ukr.).

7. Dzeverin, I. O., & Myshanych, O. V. (1983). *Ukrainska literatura XVIII st.* [Ukrainian literature of the 18th century]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).

8. Shevchuk, V. (2005). *Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI–XVIII st.: U 2 kn.* [Muza Roksolanska: Ukrainian literature of the 16th–18th centuries: in 2 books]. Kyiv: Lybid. (In Ukr.).

Надійшла до редколегії 05.03.23

Meimei Huang, PhD Student
ORCID: 0000-0002-9526-0934
e-mail: 1872596662@qq.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

POEMS OF KYIV PERIOD OF TEOPHAN PROKOPOVYCH: IDEAS, TOPICS AND GENRES

This paper explores the specificities of Theophan Prokopovich's poetic legacy during his time in Kyiv, focusing on its ideological, thematic, and genre foundations. The article outlines the chronological boundaries of Prokopovich's Kyiv period, analyzing their connection to the writer's biography, and for the first time, identifies two distinct stages within this period. The first stage is characterized by the author's staunch defense of Ukrainian values and interests. The second stage reflects the evolution of Prokopovich's poetics towards imperial positions under Peter I. The article analyzes the diverse range of poetic genres used by the author. The paper argues that Prokopovich introduced an innovative direction in his poetry, featuring a simple verse form and a clear, comprehensible artistic style devoid of contradictions. The key aspects of the poetic legacy from the Kyiv period include the exploration of various genres and the fluctuating social perspectives of the author, which significantly influenced his poetics. The first stage encompasses the earliest works on Ukrainian themes, artistic-historical descriptions of Rus-Ukraine as the homeland, the author's interpretations of moral and ethical questions, and depictions of the internal emotions and experiences of the lyrical protagonist. The poetry of the second stage is characterized by the variability of Prokopovich's political views following the defeat of Hetman Ivan Mazepa in the Battle of Poltava in 1709. The poetic works introduce ideas that testify to the author's betrayal of Ukrainian interests and his shift towards pro-Russian positions. Special attention is given to these artistically accomplished yet politically treacherous compositions. The article represents an innovative and objective analysis of the texts, their artistic value, and their ideological positions, shedding light on the phenomenon of Prokopovich's poetic legacy during his Kyiv period. The Kyiv texts are characterized by artistic excellence, combining classicistic and baroque styles, achieving perfection and clarity, simplicity, and formalism, as well as exploring various genre varieties. The author's experimental approach with traditional genres and their modernization in response to the challenges of the Baroque era is also discussed.

Keywords: poetry, genre, Classicism, verse form, poetics, style, stanza, theme, idea.